

PAG

Prilog poznavanju problematike otočnih naselja*

ZDENKA VIDAS - POSEDEL

Položaj i osobine okolice — Gradić Pag, središte istoimenog otoka, smješten je na jugoistočnoj obali Paškog zaliva. Zaliv je potopljeni dio novaljsko-paške sinklinale. Gradić Pag je na prirodnoj prevlaci Prosiški, koja dijeli Paški zaliv od plitke uvale Solane.

Reljefom otoka Paga dominiraju dva paralelna vapnenačka, anti-klinalno građena bila, njih međusobno odjeljuje novaljsko-paška sinklinala, u kojoj su očuvane flišne naslage. Reljef je dakle preduvjetovan tektonskom građom i modeliran procesima diferencirane erozije, koja je prilagođena sastavu. Središnja je udolina udubena spiranjem i erozijom u mekšim i manje otpornim flišnim naslagama, dok su otporniji vapnenci antiklinale izloženi samo koroziji i zaostali kao bila. Središnji dio novaljsko-paške sinklinalne udoline pretvoren je pozitivnim pomicanjem morske razine u Paški zaliv, koji je s Velebitskim kanalom spojen Paškim vratima. Batimetrijske karte pokazuju da su Paška vrata dio dolinskog sistema, kojim se nastavljala novaljsko-paška udolina.

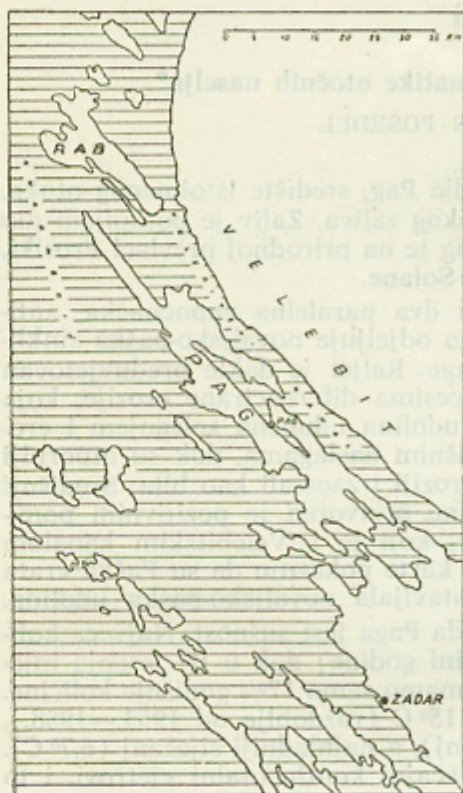
Osnovna karakteristika klime grada Paga jest sušnost. Najveća količina padalina padne u hladnoj polovini godine; dok u tri jesenja mjeseca padne 35%, u tri ljetna mjeseca imamo samo 17% godišnje količine. Srednja godišnja temperatura iznosi 15° C (razdoblje od 1953.—1958.), ali najtopliji mjesec ima 24,6° C (srpanj), a najhladniji siječanj (6,7° C). Za klimatske prilike Paga vrlo su značajni kontinentalni vjetrovi, i to sjeveroistočnjak »bura« i sjevernjak »tramuntana«. Bura puše na mahove, a nastaje spuštanjem hladnih zračnih masa preko Velebita prema toplijem primorju. Bura zimi smanjuje temperaturu zraka, a ljeti kao suh kopneni vjetar povećava evaporaciju. Za vrijeme ljetnih mjeseci padalina ima malo, insolacija je jaka, prodori suhih vjetrova pojačavaju sušnost. Za Pag su naročito važna topla i suha ljeta, dok su blage i vlažne zime manje značajne.

Na kontaktu fliša i vapnenca u blizini grada Paga ima nekoliko obilnih izvora slatke vode, što je za bezvodan krški teren veoma značajno, osobito za život grada. Opskrba vodom je u kršu jedan od najtežih problema. Najveći izvor u okolini Paga je Mirožić, koji je vodovodom pove-

* Članak je izvod iz rada koji je primljen kao diplomatska radnja iz geografije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, u lipanjskom roku 1960. g.

zan s gradom Pagom. Vodovod je izgrađen god. 1905., a proširen je god. 1933.

Dok su vapnenačka bila ogoljeli kamenjari, sinklinalna flišna udolina ima rahlog tla, koje je brojnim terasama privedeno kulturi (tab. 1). Pag je dakle naselje središnjeg i vrednijeg flišnog pojasa, smješteno u prostranom i dobro zaštićenom zalivu.

Sl. 1. Položaj Paga.
Fig. 1. La situation de Pag.

ovom položaju nije imao mogućnosti da se širi. Pažani su zato pokrenuli pitanje preseljenja naselja na novo i pogodnije mjesto. Obratili su se Veneciji za odobrenje i pomoć.³ Venecija je odobrila preseljenje i izgradnju naselja, zbog solane od koje je imala veliku korist. Pažani su tada trebali odlučiti na kojem će položaju izgraditi novo naselje. Neki su

Osnivanje i razvitak — Pag je naseobina novijeg datuma. Počeci mu sežu u sredinu XV stoljeća.¹ Osnivanje Paga razlikuje se od osnutka mnogih dalmatinskih gradova, čiji su davni počeci vezani za neku utvrdu ili crkveno središte. Utemeljenje današnjeg Paga je kolektivna akcija samih Pažana, koji su živjeli u starom Pagu nedaleko današnjeg mjesta. Stari Pag (današnji Stari grad) imao je akropolski položaj na uzvišenju uz jugozapadnu uvalu solane. Počeo se razvijati u XII. stoljeću oko vojničke utvrde, koju su podigli Zadrani.² Stanovnici su mu bili većinom poljoprivrednici. Ostali su bili radnici solane, a plemića je bilo vrlo malo. Solana je bila osnovno bogatstvo Paga, od koje su Zadrani, gospodari Paga, crpli velike koristi. U želji da se odupru eksploataciji Zadra, a da nekako zadrže svoju samostalnost, Pažani priznaju venecijansku upravu.

Položaj starog Paga nije bio pogodan. Stari Pag bio je izložen buri, uvala solane plitka i nepogodna za brodove. Bio je i pretijesan, da bi mogao primiti i zaštititi u svojim zidinama čitavo stanovništvo, a na

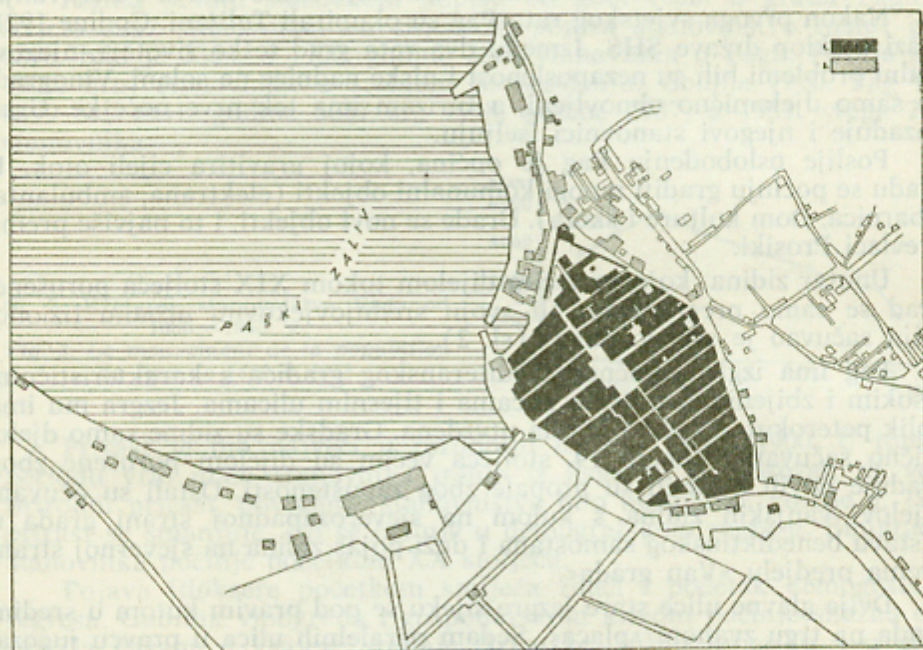
¹ M. Suić, Pag, Zadar 1953. g. Str. 55

² M. Z. Ruić, Notizie storiche della città di Pago, 1773. g. Državni arhiv u Zadru, Rukopis br. 34/II.

³ M. Z. Ruić, Notizie storiche della città di Pago, 1773. g. Državni Arhiv u Zadru, Rukopis br. 34/I.

predlagali da se izgradi na mjestu, gdje je danas zaselak Košljun, tj. na vanjskom kanalu i na boljem trgovačko-pomorskom putu. Međutim, prevladala je struja koja je zastupala položaj Katine, tj. do uske prevlake, jer to znači blizu solane, koja je bila glavni gospodarski izvor i u kojoj je radio velik broj stanovnika. Izbor ovog položaja za izgradnju novog naselja bio je od presudne važnosti za njegov daljnji razvoj. Da je Pag izgrađen na mjestu gdje je danas Košljun, možda bi imao veće i šire značenje, jer bi zbog povoljnog prometnog položaja bio više upućen na brodarstvo i trgovinu. Ovako je Pag postao vezan za prirodne okvire svoje sredine i njene gospodarske izvore.

Godine 1443. položen je kamen temeljac, a plan grada izradio je Juraj Dalmatinac Zadranin. Grad je izgrađen na lagano nagnutoj ravni u obliku peterokuta (sl. 2). Opasan je zidovima i kulama. Gradnja je trajala oko dvadeset godina, i nakon toga se čitavo stanovništvo preselilo u novi Pag.

Sl. 2. Plan Paga

1. stara jezgra i 2. novi dijelovi

Fig. 2. Le plan de Pag.

1. le noyau ancien et 2. les parties neuves.

U vrijeme mletačke dominacije Pag je bio u istom političkom odnosu kao i ostali naši gradovi u Dalmaciji. Venecija je u Pagu postavljala kneza, koji je, osim što je bio predstavnik političke vlasti, vršio i sudsku dužnost. Stanovnici su većinom bili zemljoradnici i radili su kao nad-

ničari na solani. Prihodi sa solane nisu bili veliki, jer je Venecija ograničavala proizvodnju. Ograničen u svom razvoju najprije venecijanskom ekonomskom kontrolom i geografski vezan za kraj bez znatnije trgovine i prometa, Pag se sporo razvijao.

Poslije pada Venecije Pag dijeli sudbinu ostale Dalmacije. Za prve austrijske vladavine stanje je ostalo isto, kakvo je bilo za Venecije. Naprotiv za kratkotrajne francuske vladavine i Pag je doživio procvat. Tada je (g. 1808.) u Pagu osnovana škola, solane su preuređene i proizvodnja soli povećana. Francuzi su popravili i putove koji su povezivali grad s ostalim selima na otoku.

U vrijeme druge i duge austrijske vladavine (1813.—1918.) Pag je opet stagnirao i nazadovao. Ekonomske prilike bile su teške, jer je filoksera uništila vinograde i teško pogodila paške vinograde. Rad na solani potpuno je prestao (god. 1906.). Da popravi teško stanje u Pagu, država otkupljuje solanu od privatnika, obnavlja je i proširuje. U isto se vrijeme vrše i radovi u luci, sjeverozapadna obala grada nasipava se i uređuje. Sve to ne može zaustaviti opadanje stanovništva i iseljivanje.

Nakon prvoga svjetskog rata Pag su okupirali Talijani. Godine 1921. ulazi u sklop države SHS. Između dva rata grad teško životari, njegovi stalni problemi bili su nezaposlenost i niske nadnice na solani. Vinogradi su samo djelomično obnovljeni, a turizam ima tek prve početke. Grad nazaduje i njegovi stanovnici iseljuju.

Poslije oslobođenja Pag je općina, kojoj gravitira cijeli otok. U gradu se počinju graditi mnogi komunalni objekti (elektrana, ambulanta, ribarnica, Dom kulture i škola). Grade se novi objekti, i to najviše prema prevlaci Prosiki.

Unutar zidina, koje su većim dijelom tokom XIX stoljeća porušene, grad se samo pregrađivao, ali svoju srednjovjekovnu urbanu fizionomiju sačuvao je sve do danas (sl. 2).

Pag ima izgled tipičnog mediteranskog gradića s karakterističnim visokim i zbijenim kamenim kućama i tijesnim ulicama. Jezgra mu ima oblik peterokuta i nekad je bila utvrđena. Gradske su zidine samo djelomično sačuvane; tokom 19. stoljeća većim su dijelom porušene zbog gradnje novih kuća ili su propale zbog zapuštenosti. Ostali su očuvani dijelovi vanjskih zidina s kulom na sjeverozapadnoj strani grada u sastavu benediktinskog samostana i duži pojas zidina na sjevernoj strani prema predjelu »Van grada«.

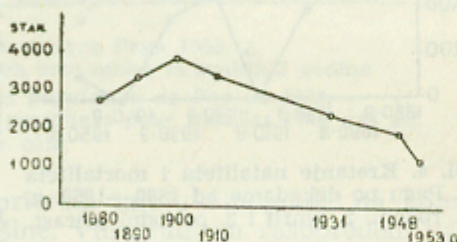
Dvije glavne ulice stare jezgre sijeku se pod pravim kutom u sredini grada na trgu zvanom »placa«. Sedam paralelnih ulica u pravcu jugozapad-sjeveroistok izdvajaju pravilne blokove kuća stare jezgre. Ulice su uske i mračne, jer su kuće visoke i zbijene. Kuće su se morale graditi u visinu, da prime veći broj stanovnika, jer je u utvrđenom bilo malo prostora. Unutar zidina sve su kuće građene na dva kata. U prizemlju kuća smještene su »konobe«, pa iz ovih vode stepenice u više kućne katove. Kuhinje su obično bile pod krovom. Danas je raspored prostora u kući nešto promijenjen.

Okolo stare jezgre nastali su novi gradski predjeli izvan zidina na Goliji, Prosiki i Van grada. U predjelu Prosike sagrađeni su još za mle-

tačke uprave stari solni magazini. Oko njih je poslije oslobođenja izgrađeno niz modernih zgrada za stanovanje uz samu plažu. U sjeverozapadnom predjelu, na Goliji, izgrađeni su svi veći objekti kao što su: Dom kulture, nova škola, hotel »Dalmacija«, pošta i zgrada suda.

Stanovništvo — Za vrijeme Ilira žive na Pagu Liburni,⁴ što zaključujemo prema brojnim nekropolama i raznim predmetima iz tog vremena. Rimljani, koji su zavladaali Ilirima, naselili su otok u I. stoljeću.⁵ Na otoku ima vrlo mnogo ostataka iz rimskog doba, što ukazuje, da je za vrijeme rimske dominacije na Pagu organizirano živio veći broj ljudi. U drugoj polovini X stoljeća na otok dolaze Slaveni. Provalom Turaka u zadarsko zaleđe, u Liku i dio Podgorja, stanovnici s kopna bježe i naseljuju otoke. Tako je početkom XVII stoljeća mnogo doseljenika s kopna došlo i na Pag, i to preko Novigrada i Karlobaga.⁶ Nemoguće je odrediti u današnjem stanovništvu Paga udjele starosjedilaca i mlađih doseljenika s kopna, koji su za turskih provala došli na Pag.

Prema prvom službenom popisu od god. 1880. u gradu Pagu je živjelo 3367 stanovnika. Za slijedećih popisa stanovništvo raste: god. 1890. bilo je 3354, a 1900. godine 3960 stanovnika u Pagu. Poslije god. 1900. broj stanovnika u stalnom je opadanju. Godine 1910. Pag ima 3699 st., 1931. godine 3257 st., 1948. godine 2937, a 1953. svega 2697 stanovnika.

Sl. 3. Kretanje stanovništva Paga od 1880.—1953. g.

Fig. 3. Le mouvement de la population de Pag de 1880 à 1953.

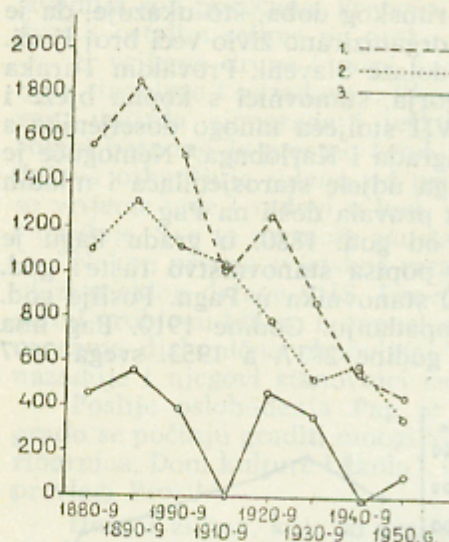
Prirast je bio najveći u razdoblju između 1890.—1900. U tom je periodu vrlo malo stanovnika iselilo iz Paga te je, obzirom na velik prirodni prirast, povećanje stanovništva bilo normalno. Poslije g. 1900. prirast se smanjuje, što se očituje u demografskom regresu. Emigracija stanovnika počinje početkom XX stoljeća.

Pojava filoksere početkom stoljeća znači i početak demografskog regresa. Gubitak vinograda i gospodarskom krizom počinje snažna emigracija Pažana u krajeve srednje Hrvatske, Južnu Ameriku, i u druge prekomorske zemlje. Za vrijeme prvog svjetskog rata stanovništvo je naglo opalo, i to je razdoblje kada u Pagu ima više umrlih nego rođenih. Uzroci leže u samom ratu, kada je poginulo mnogo muškaraca, a španjolska groznica na kraju rata harala i kosila osobito gladom iscrpene i slabije.

⁴ i ⁵ J. Marčić, Antropogeografska ispitivanja po severodalmatinskim ostrvima (Rab, Pag, Vir). Naselja i poreklo stanovništva. Knj. 23. Bgd. 1926. g.

⁶ J. Marčić, Antropogeografska ispitivanja po severo-dalmatinskim ostrvima (Rab, Pag, Vir). Naselja i poreklo stanovništva. Knj. 23. — Beograd 1926. g.

Godine 1931. broj stanovnika u Pagu trebao je prema prirodnom prirastu iznositi 4129, ali stvarni je broj mnogo manji (sl. 4). U razdoblju između popisa od 1910. i 1931. iselilo je iz Paga 872 stanovnika. Emigracija je bila najveća 1923. i 1924. Tada Pažani većinom emigriraju u industrijske centre Hrvatske i nešto u Sjevernu Ameriku. Tendencija iseljavanja jača poslije god. 1931. i stanovništvo se smanjuje. Stanovništvo je stradalo za vrijeme drugog svjetskog rata, ali su gubici ipak manji nego u prvom svjetskom ratu.

Sl. 4. Kretanje nataliteta i mortaliteta u Pagu po dekadama od 1880.—1950. g. 1. rođeni, 2. umrli i 3. prirodni prirast.

Fig. 4. Le mouvement de la natalité et de la mortalité à Pag par décade, entre 1880 et 1950.

1. nées, 2. décès et 3. l'accroissement naturel.

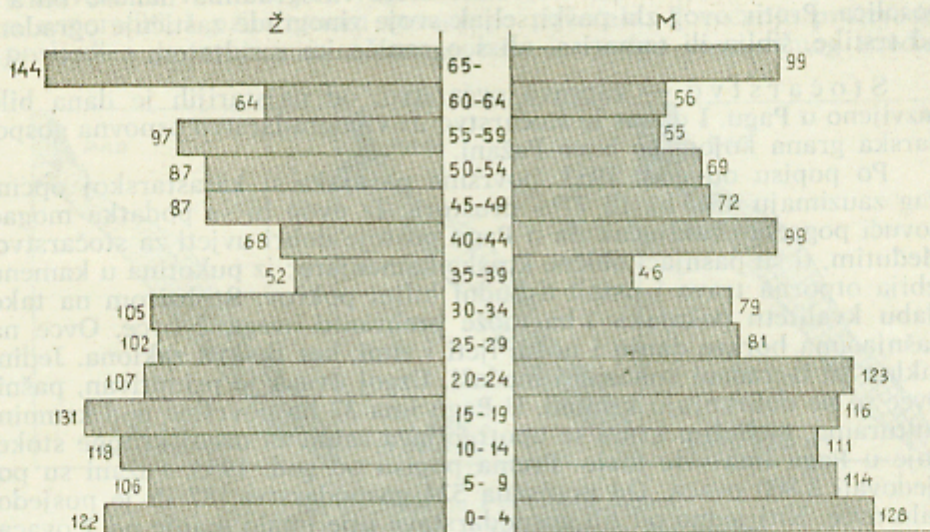
Raspored aktivnog stanovništva po vrstama djelatnosti grada Paga pokazuje, da se većina bavi poljoprivredom (43,65%), zatim rudarstvom (16,5%), i zanatstvom (12,4%). U drugim gospodarskim granama (upravi, prometu, građevinarstvu, šumarstvu, industriji, uslugama i ostalom) radi svega 27,5% stanovnika.

U katastarskoj općini Pag od ukupne površine (5900 ha) obradivog tla ima svega 7,9% (471 ha). Iako plodnog tla ima relativno malo, poljoprivreda je osnovni izvor prihoda za Pažane. Obradive površine vezane su za flišnu zonu, koja se proteže rubom Paškog zaliva solane. Od ukupne obradive površine otpada na oranice i vrtove 251 ha (53%), vinograde 208 ha (44%), livade 11 ha i voćnjake 1 ha. Međutim, od ukupne površine koju zauzimaju oranice i vrtovi, obrađuje se samo 54 ha, na kojima se uglavnom gaji krmno bilje i povrće, a žitarica ima vrlo malo, jer za

Dobna piramida odražava gospodarske promjene i druga zbivanja u toku života sadašnje generacije (sl. 5). Iako uska, piramida se pravilno sužava u dobnim grupama do 30 god. Iznad te generacije nastaje naglo suženje u dobi od 35—39 godina, što je posljedica vrlo niskog nataliteta za vrijeme prvog svjetskog rata. Smanjenje stanovništva u dobi od 60—64 godine, posljedica je povećanog mortaliteta u prvom svjetskom ratu. U gradu Pagu ima nešto manje muškog stanovništva nego ženskog. Ta se razlika najviše primjećuje u starijim godištim, i ona odražava jako iseljavanje u periodu gospodarskih kriza i slobodnog odlaska u prekomorske zemlje.

Funkcije — Pag po svojoj urbanističkoj fizionomiji odgovara dalmatinskim gradićima, kao što su Hvar, Trogir i drugi. Slično ovim gradićima, Pag je pretežno poljoprivredno naselje i ima malo središnjih funkcija.

njihov uzgoj u ovom području nema povoljnih uvjeta. Povrće se uzgaja u neposrednoj blizini grada na najpovoljnijim terenima, koji su donekle zaštićeni od bure.

Sl. 5. Dobna struktura stanovništva Paga 1953. g.
(Ž-žene, M-muškarci) Sa strane označen broj osoba za svakih 5 godina.

Fig. 5. La structure des âges de la population de Pag en 1953.
(Ž-femmes et M-hommes) Le nombre de personnes pour tous les cinq ans est marqué de côté.

Daleko najveću važnost u poljoprivredi imaju vinogradi, na koje otpada 44% ili 208 ha obradive površine. Vinogradi su raspoređeni na blago nagnutim stranama sinklinale i stepeničasto se spuštaju do razine mora. U katastarskoj općini Pag ima ukupno 1,664.000 čokota vinove loze (stanje god. 1953.). U sortama najviše su zastupljene »gegić bijeli« i »brajdica«. Vina su svijetložute boje, poznata pod imenom »paška žutica«. Srednje su jačine i obično sadrže 11—12% alkohola. Prerada grožđa vršila se donedavno na potpuno primitivan način, što je uzrokovalo često kvarenje vina. Godine 1958. sagrađen je u Pagu vinarski podrum kapaciteta 100 vagona. Podrum je snabdjeven suvremenom opremom i prerada grožđa vrši se pod nadzorom stručnjaka, pa je time poboljšana kvaliteta vina. Vino se većinom prodaje, a samo manji dio ostaje za domaće potrebe.

Vinogradarstvo u Pagu najjače se razvilo u drugoj polovici prošlog stoljeća »vinske klauzule« (ugovor između Italije i Austrije god. 1892., kada je talijanskom vinu otvoreno austrijsko tržište). Početkom XX st. vinogradi su stradali od filoksere, što je izazvalo tešku gospodarsku krizu. Vinogradi su kasnije obnovljeni na podlozi američke loze, ali ta vrsta loze mnogo je osjetljivija i zahtijeva bolje tlo, troškovi su veći a prinosi manji. Vinogradarstvo je u opadanju (fot. 1.), jer su tro-

škovi oko uzdržavanja vinograda veliki s obzirom na otkupne cijene vinu. Obrada je primitivna i vrši se motikom i krampom; mehanizacija bi smanjila troškove, ali se, uslijed konfiguracije terena i raštrkanosti posjeda, ne može primijeniti. Velike štete vinogradima nanose bura i posolica. Protiv ovog zla paški seljak svoje vinograde zaštićuje ogradom od trstike, šiblja ili tamarisa, ali s ograničenim rezultatom.

Stočarstvo — zapravo ovčarstvo, od najstarijih je dana bilo razvijeno u Pagu. I danas je stočarstvo uz vinogradarstvo osnovna gospodarska grana kojom se bave Pažani.

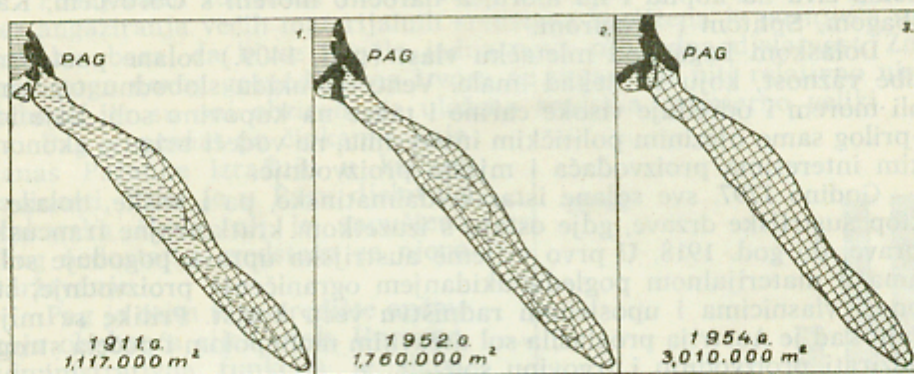
Po popisu od god. 1953. površine pašnjaka u katastarskoj općini Pag zauzimaju 4563 ha ili 77% prostora. Iz ovog bi se podatka mogao povući pogrešan zaključak da u Pagu postoje dobri uvjeti za stočarstvo. Međutim, ti su pašnjaci obične kraške kamenjare; iz pukotina u kamenu izbija otporna trava i ostali oskudni biljni pokrov. S obzirom na tako slabu kvalitetu pašnjaka 1 ha može prehraniti svega 2 ovce. Ovce na pašnjacima borave danju i noću, ljeti i zimi, bez ikakva zaklona. Jedini zaklon su izgrađeni suhozidni međaši. Uzgoj ovaca je primitivan, pašni. Ovce se ne dohranjuju krmom. U Pagu ima 37 ha površine pod krmnim kulturama, međutim krma se upotrebljava samo za uzgoj krupne stoke, koje u Pagu ima vrlo malo. Prema popisu od god. 1953. Pažani su posjedovali 8.800 ovaca. Od popisana 524 gospodarstva, 87 ih je posjedovalo ovce. Niti jedno od tih gospodarstava nije imalo manje od 7 ovaca, a preko 100 ovaca nema ni jedno gospodarstvo. Ovce se ne uzgajaju za dobivanje mesa ili vune, već za proizvodnju mlijeka. Mlijeko Pažani prerađuju u sir, koji je poznat po svojoj odličnoj kvaliteti. Sir se pravi po uvriježenoj tradiciji i iskustvu pojedinog gospodarstva, i to je razlog što još uvijek nemamo standardizirani tip paškog sira. Neizjednačenost proizvodnje ispoljuje se ne samo u veličini već i u kvaliteti sirova. Godine 1952. u Pagu je izgrađena sirana. Siranu mlijekom opskrbljuje poljoprivredna zadruga, koja ima 2688 ovaca. Ukupno se u Pagu godišnje proizvede do 30.000 kg sira. Sir se većim dijelom prodaje i otkupna mu je cijena 500 dinara po kg.

Veliko i dugotrajno značenje u gospodarstvu Paga nesumnjivo ima proizvodnja soli. Tabela aktivnog stanovništva po vrstama djelatnosti pokazuje da su u rudarstvu zaposlena 154 stanovnika; međutim, taj se broj odnosi samo na stalno zaposlene. Ali u vrijeme sakupljanja soli, kad je rad na solani intenzivan, broj radnika poraste i preko 500. Povremeni radnici gotovo su svi iz Paga. Oni se inače bave poljoprivredom, a u vrijeme ljeta rade na solani.

Po količini proizvedene soli na našoj obali paška solana dolazi na treće mjesto. Tereni solane prostiru se cijelom uvalom Solane (fot. 2.) i zapremaju površinu od 3.010.000 m². Površine na kojima se vrši kristalizacija soli vrlo su povoljne, jer su ravne i izgrađene od nepropusne ilovače. Slanost mora u uvali veća je nego kod ostalih naših solana. Klimatske prilike pogoduju proizvodnji soli, jer u sezoni proizvodnje ima malo padalina, insolacija je jaka, a suhi kopneni vjetrovi pospješuju isparivanje. Ovi povoljni uvjeti utječu na produktivnost solane tako, da ona proizvodi na 1 m² površine oko 30% soli više od ostalih naših

solana. Ali proizvodnost jako varira i uglavnom ovisi o klimatskim prilikama. Ako u doba sakupljanja soli padne kiša, količina sakupljene soli naglo se smanji. Takav je slučaj bio god. 1948. i 1951., kad nije proizvedeno više od 500 vagona soli (sl. 7). Poslijeratna proizvodnja u usporedbi s prijeratnom mnogo se povećala. Povećanje proizvodnje posljedica je proširenja terena solane i njezina suvremenog uređaja.

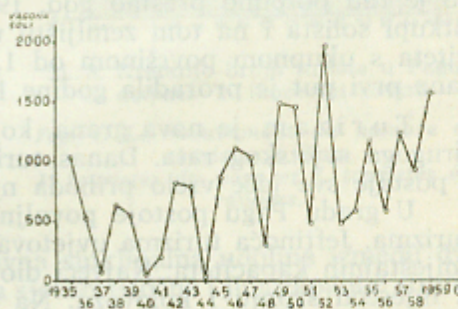

Sl. 6. Uredjenje i površina solana.

Fig. 6. L'installation et la superficie des salines.

Proizvedena sol izvozi se preko naših luka Rijeke, Splita i Metkovića u različite krajeve Hrvatske, Bosne i Makedonije.

Historičari koji se bave proučavanjem historije soli i solana, C. Sabalić i E. Nikolić, u svojim djelima nazivaju paške solane: »l'antichissime di Pago«, t. j. »najstarije paške solane«.⁷

Sl. 7. Proizvodnja soli od 1935. do 1959. g.

Fig. 7. La production de sel de 1935 à 1959.

U srednjem vijeku paške se solane naglo razvijaju i usavršavaju potpomognute od narodnih i ugarskohrvatskih vladara. Veliki razvitak dostižu u 14. stoljeću za vladanja ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika.⁸ Ovaj vladar, uočivši veliku korist koju donosi trgovina soli, potpomaže

⁷ i ⁸ C. Sabalić, Dalmacia nel commercio della serinissima Zadar, 1907. g.

proizvodnju i unapređuje solarstvo. Ludovik dozvoljava solani slobodnu trgovinu proizvedene soli po moru, što je Venecija solanama ograničavala i zabranjivala. Odredbe Ludovikove pridonijele su velikom razvitku paških solana i one postaju u to doba veliki centar proizvodnje i trgovine soli. U ono su vrijeme stare paške solane bile najveće i najznačajnije solane ugarsko-hrvatske države.⁹ Tada je trgovina paškom soli bila veoma živa na kopnu i na moru, a naročito morem s Obrovcem, Karlobagom, Splitom i Trogirom.

Dolaskom Paga pod mletačku vlast (god. 1409.) solane postepeno gube važnost, koju su nekad imale. Venecija ukida slobodnu trgovinu soli morem i određuje visoke carine i takse na kupovinu soli, koje idu u prilog samo njezinim političkim interesima, ne vodeći brigu o ekonomskim interesima proizvođača i mjesta proizvodnje.

Godine 1797. sve solane istarsko-dalmatinske, pa i paške, dolaze u sklop austrijske države, gdje ostaju s izuzetkom kratkotrajne francuske uprave, do god. 1918. U prvo vrijeme austrijska uprava pogoduje solanama u materijalnom pogledu ukidanjem ograničenja proizvodnje, što donosi vlasnicima i uposlenom radništvu veću korist. Prilike se mijenjaju kad je Austrija proglasila sol državnim monopolom i počela strogo nadzirati proizvodnju i trgovinu soli.

Sva solišta oko Paga do njihova otkupa od austrijske države god. 1906., s izuzetkom od nekoliko njih, bila su posjed imućnijih paških obitelji. Vlasnici su svake godine davali solane paškim težacima u najam. Težaci, obično zvani solinari, uzimali su u rad one dijelove tzv. »partence«, koji su bili najbliži njihovim zemljama, da bi mogli, uz rad oko dobivanja soli, obavljati i poljske poslove. U to je vrijeme stanje na solani vrlo loše, jer vlasnici ne vode dovoljno brige o održavanju solane, što se negativno odrazuje na kapacitet proizvodnje. Početkom stoljeća pojavila se filoksera na vinovoj lozi u Pagu, pa su Pažani počeli iseljavati u Ameriku, zbog čega je solana ostala bez potrebne radne snage, te je rad potpuno prestao god. 1906. To je potaklo državnu vlast da otkupi solišta i na tom zemljištu uredi suvremenu solanu većeg kapaciteta s ukupnom površinom od 1,117 000 m². Rekonstruirana nova solana prvi put je proradila godine 1910.

Turizam je nova grana, koja ima gospodarsko značenje poslije drugoga svjetskog rata. Danas turizam dobiva sve veću ulogu u Pagu i postaje sve jače vrelo prihoda njegovu stanovništvu.

U gradu Pagu postoje povoljni uvjeti za razvoj jeftinog domaćeg turizma. Jeftinoća turizma uvjetovana je i diktirana skromnošću samih smještajnih kapaciteta. Najveći dio turističkog prometa Paga odvija se u mjesecu srpnju i kolovozu. Na ovo razdoblje otpada 80—90% sveukupnog turističkog prometa. Stoga je turistička sezona vrlo kratka, kao i u svim turističkim mjestima, u kojima turizam predstavlja mladu ili novu privrednu djelatnost. Smještajni kapacitet vrlo je malen. U gradu Pagu bilo je u sezoni god. 1959. u ugostiteljskim objektima 54 ležaja (hotel »Dalmacija« i »Jadran«); to je ujedno sav smještajni kapacitet socijalističkog sektora. Uključujući kapacitete kućne radinosti,

⁹ C. Sabalić, Dalmacia nel comercio della serenissima Zadar, 1907. g.

Pag je u godini 1959. raspolagao sa oko 700 ležaja. Pag posjećuju pretežno domaći turisti, po zanimanju većinom službenici. U sezoni 1954. u Pagu je boravilo svega 220 domaćih turista. Iz godine u godinu broj turista je naglo rastao, i god. 1959. u Pagu je bio 3541 domaći turist. Posljednjih godina u Pag dolaze i inozemni turisti (sl. 8.).

Poslijeratni turistički razvoj Paga prosječna je i općenita pojava. Bez angažiranja većih materijalnih sredstava korištena je postojeća materijalna baza, da bi se razvila jedna nova privredna djelatnost. Značenje toga novog gospodarskog izvora ne umanjuju niti relativno niski prihodi, jer su oni obzirom na uložena sredstva razmjerno veliki.

Pag je poznat po čipkama, koje danas Pažanke izrađuju u kućnoj radinosti. Prije je u Pagu djelovala čipkarska škola, ali je napuštena zbog nedostatka sredstava za njeno održavanje.

Pag je osim toga središte općine koja obuhvaća cijeli otok. Upravno-administrativna funkcija je slaba, zbog blizine jakih centara Rijeke i Zadra na koje se otočno stanovništvo sve više orijentira.

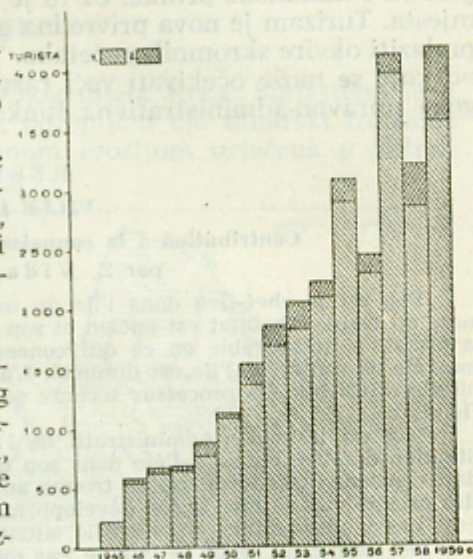
Zaključak — Pag je upravno-administrativni centar istoimenog otoka; smješten je u zaštićenom Paškom zalivu, duboko uvučen u otok, i prometno je izoliran. Položaj nije povoljan, što se odrazilo u sporom i malom razvitku. Da je Pag bio izgrađen na položaju, gdje je danas zaselak Košljun, više bi se orijentirao na more i vjerojatno ekonomski jače razvio. Stara solišta odredila su smještaj i utjecaj na cjelokupni život Paga.

Oblici reljefa na Pagu imaju izraziti i paralelni dinarski smjer pružanja. Sredinom otoka pruža se glavna sinklinalna udolina između dva vapnena grebena, koji je zatvaraju sa sjeveroistočne i jugozapadne strane. Udolina je u flišu, a bila su od vapnenca.

Ljeta su sušna i vruća, što je veoma važno za solanu, dok je mjesto dobro zaštićeno od bure i njeno gospodarsko značenje je indirektno.

Oko Paga ima dosta izvora vode; javljaju se na dodiru vapnenca i nepropusnih lapora, rubom sinklinalne udoline. Jači izvor iznad Paga je pozitivan za opskrbu mjesta vodom.

Današnji Pag su osnovali god. 1443. stanovnici Staroga grada, koji je bio 3 km južnije na jugozapadnoj obali Solane.

Sl. 8. Kretanje broja turista u Pagu.
1. domaći, 2. inozemni turisti

Fig. 8. Le mouvement du nombre de touristes à Pag.

1. touristes du pays et 2. touristes étrangers.

Prema posljednjem popisu od god. 1953. u Pagu živi 2697 stanovnika. Stanovništvo je u stalnom opadanju od god. 1900. Emigracija je primarni faktor koji utječe na smanjenje stanovništva, dok su prvi i drugi svjetski rat od sekundarnog značenja. Emigracija je posljedica teških ekonomskih prilika i mogućnosti veće zarade i boljeg života u drugim krajevima.

Osnovne privredne grane kojima se bave Pažani jesu: vinogradarstvo, stočarstvo i proizvodnja soli. Danas su vinogradarska i ovčarska djelatnost u opadanju. Bolje perspektive za razvoj ima proizvodnja soli, koja je zastupana od najstarijih dana. Solana koristi povoljne topografske i klimatske prilike. Uz tu je djelatnost povezan postanak i razvoj mjesta. Turizam je nova privredna grana, i tek je u novije vrijeme počeo prelaziti okvire skromnih početaka. Turizam je jedina gospodarska grana od koje se može očekivati veći razvitak. Pag je središte općine, no njezova upravno-administrativna funkcija nema većeg značenja.

RÉSUMÉ

VILLE DE PAG

Contribution à la connaissance des habitats des îles

par Z. Vidaš-Posedel

Pag est le chef-lieu dans l'île du même nom se trouve dans le groupe dalmate du Nord. L'habitat est ancien et son importance est restée limitée; à cause de sa situation défavorable en ce qui concerne les communications modernes, même son rôle de centre de l'île est diminué. L'auteur traite les différentes conditions naturelles ainsi que les processus sociaux se reflétant dans l'aspect et le caractère de l'habitat.

Pag est le centre administratif de l'île; il est situé dans la baie abritée. Sa situation défavorable se reflète dans son développement lent et insignifiant. Si Pag était construit à l'endroit où se trouve aujourd'hui le hameau de Košljun il serait plus orienté vers la mer et son développement économique serait probablement meilleur. Les vieilles salines ont dicté la situation et la vie de Pag dans son ensemble.

Les formes du relief de l'île de Pag ont la direction dinarique parallèle typique. Au milieu de l'île se trouve la principale vallée synclinale entre deux crêtes de calcaire qui la ferment du côté nord-est et ouest.

Les étés y sont chauds et secs ce qui est très important pour les salines, et l'endroit est bien protégé contre la bora.

Autour de Pag il y a assez de sources d'eau vive; elles apparaissent aux endroits où le calcaire touche à la marne imperméable, sur les versants de la vallée synclinale. La source assez forte au-dessus d'habitat est suffisante pour le ravitailler en eau.

Pag d'aujourd'hui a été fondé en 1443 par les habitants de Stari grad qui se trouvait à 3 km plus au sud, sur la côte sud-ouest de salines actuelles.

Selon de dernier recensement de 1953 Pag compte 2.697 habitants. La population continue à diminuer depuis 1900. L'émigration est le plus importante, tandis que la première et la deuxième guerre mondiale n'y jouent le rôle que de facteur secondaire. L'émigration est la conséquence des conditions économiques défavorables.

Les branches économiques fondamentales des habitants de Pag sont: la viticulture, l'élevage de moutons et la production de sel. La viticulture et l'élevage de moutons sont aujourd'hui en décadence. La production de sel qui y existe depuis les temps le plus anciens est le facteur économique le plus important. Les salines profitent des conditions topographiques et climatiques favorables. C'est à cette activité qu'est lié la fondation et le développement de Pag. Le tourisme est une branche économique récente et peut faciliter un développement futur. Pag est le centre de la commune, mais ses fonctions administratives n'ont pas une grande importance.

(Traduit par A. Polanšćak)